

Bakenloodjes vervolg

nader bekeken

Vervolg *Detector magazine 130*

Tonnenloodjes Enkhuizen

Enkhuizen verzorgde de betoning van de Zuiderzee. Hiervoor werden grote en kleine tonnenloden uitgegeven. (afb. 08.09). De grote loden dragen het gekroond stadswapen van Enkhuizen binnen een 'touwkader', met aan weerszijden van het wapen het jaartal, links ingeslagen de twee eeuwcijfers en rechts geklopt met de twee cijfers van het jaartal. Er komen echter ook nogal wat loden voor met alleen het eeuwcijfer '18'. Daaronder een horizontaal liggende kegelvormige zeeton met een ketting verankerd aan een daaronder liggende ankersteen. Diameter 29 - 32 mm.

Afb. 10

De kleine loden hebben een diameter van 22 - 25 mm en vertonen boven een horizontaal liggende zeeton, door een ketting verbonden met een klein wapen van Enkhuizen in het midden als (ankersteen).

De (het) laatste (twee) cijfer(s) van het jaartal ingeslagen (17./18..).

Schepen met weinig diepgang werden vrijgesteld van betaling van tonnengeld. In het begin van de 18e eeuw kwam hier verandering in. Uit 1736 dateert een 'Notificatie' aan alle binnenlandsvaarders die ook de Texelstroom bevaren. Zij moesten elk jaar een tonnenlood aanschaffen en wel voor een 'droog vaartuig met luiken' van 10 stuivers (groot lood) en een open vaartuig zoals 'snekman, visschuyt of lootsschuyt' voor

5 stuivers (klein lood).

In de collectie van het Scheepvaartmuseum zou zich een tonnenlood bevinden met het wapen van Enkhuizen, de afbeelding van een ton met ketting en ankersteen uit 1714. Dit zou wel een heel vroeg exemplaar zijn. Het lijkt mij waarschijnlijker dat er alleen '14' op staat voor 1814.

Lantaarnloodjes Enkhuizen

In het archief van de gemeente Enkhuizen bevindt zich een 'Notificatie' uit 1736 aan alle schippers die de haven van Enkhuizen binnenliepen, zowel binnenschepen als zeeschepen, dat zij jaarlijks een vuurlood aan moesten schaffen. Dit was voor de dekking van de kosten van de lantaarn op het Deense hoofd wat op verzoek van de binnenschip-

pers in 1736 was opgericht. Het lantaarngeld bedroeg in de 18e eeuw 8 stuivers per jaar (OAE, berg.nr. 1956), tot 1921 was dit één gulden per jaar. Op het lood staat het stadswapen van Enkhuizen (de drie haringen) en een ingeslagen nummer. Het ingeslagen nummer zijn de laatste twee cijfers van het jaartal. Alleen in 1900 staat er een volledig jaartal op het loodje. (afb. 10). Voor meer informatie over de Enkhuizer lantaarnloodjes verwijs ik naar mijn artikel in *Detector Magazine 112*.

Edam

(afb. 11) Volgens het voormalige K.P.K. zou dit vierkante loodje een vuur- of bakenloodje zijn. Volgens mij is het onwaarschijnlijk dat dit een vuur- of bakenloodje is, Edam kende in deze periode immers al een vuurbakenloodje, de Zuider-

zeese. Een havenloodje, net als bij Medemblik en Enkhuizen, lijkt mij waarschijnlijker.

Muiden

Ik had al jaren een loodje in mijn bezit waarvan de herkomst mij onduidelijk was. Op een gegeven moment liepen wij in Muiden en zag ik deze gevelsteen (afb. 12). Van het vierkante lood ken ik twee exemplaren, 1716 en 1719. Er staat een schip op tussen twee behoorlijk gedetailleerd torens (vuurbakens?). (afb. 13) Vanaf 1720 - 1787 zijn de loodjes rond / ovaal van vorm en worden steeds minder gedetailleerd. (afb. 14).

Hoogheemraadschap Rijnland

(afb. 15) De loodjes welke het meeste gevonden worden, zijn van Hoogheemraadschap Rijnland voor het vuur van Rijn-

land bij het sluisencomplex van Spaarndam. Meestal éénzijdige vierkante loodjes, loodjes van vóór 1680 soms anders van vorm, o.a. met afgeschuinde hoeken.

Haarlem

(afb. 16) Het is zeer waarschijnlijk dat de loodjes met het wapen van Haarlem in verband staan met een baken (een ton op een paal) die stond waar het Spaarne uitmondde in de Haarlemmermeer. Misschien wordt hiermee het 'teeken' bedoeld als men het heeft over 'teeken geld'. (afb. 17) Van 1660 - 1690 hebben deze loodjes alleen de laatste twee cijfers van het jaartal. Daarna het volledige jaartal. Op de loodjes is de waarde in stuivers en meestal een letter ingestempeld rond het jaartal.

Afb. 08

Afb. 16

Afb. 17

Afb. 12 Gevelsteen in Muiden.

Afb. 11

Afb. 13

Afb. 14

Afb. 15

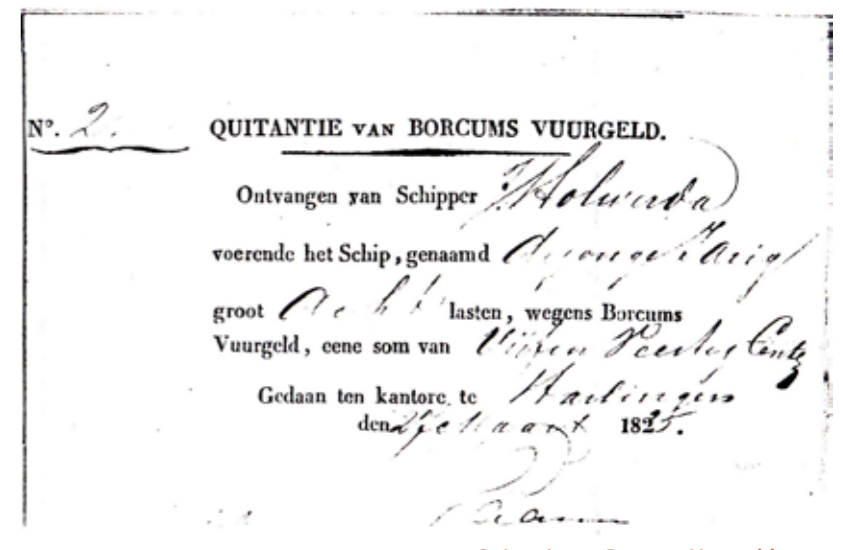
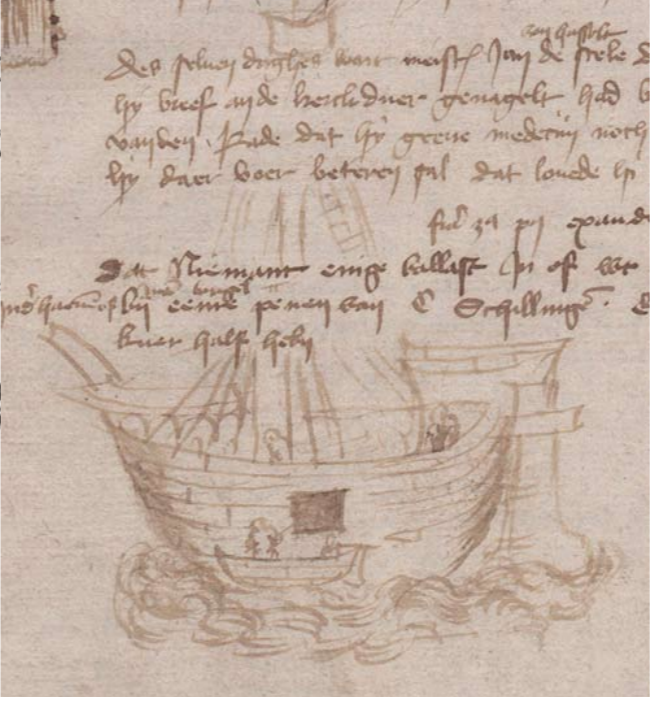
Afb. 18

Afb. 19

Afb. 21
Tol bij Oudshoorn

Quitantie van Borcums Vuurgeld

Kogge uit Kampen,
Digestum Vetus 15e eeuw

Leiden

(afb. 18) Ook van de stad Leiden komen loodjes voor waarvan het gebruiksdoel tot op heden nog niet zeker is. Het wapen van Leiden is afgebeeld op een éénzijdig, rechthoekig geknipt loodje met soms afgeschuinde hoeken. Daaronder is een jaartal ingeslagen.

Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat dit armengeld is wat soms wordt gedacht, omdat Leiden al een andere vorm van armengeld kende en er geen waarde o.i.d. op de loodjes staat. Waarschijnlijker lijkt mij dat dit een vorm van 'bakengeld' is voor de bebakening in en rond het 'Cager Meer'. Op het eiland 'Lisserbroeck', een vrij groot schiereiland in het 'Leytsche Meer' stond een baken wat voor Leiden zeer belangrijk was, namelijk 'De Tonne'.

Vroonloodjes

In Leiden en omgeving zijn nog wel eens loodjes aan het licht gekomen waarvan de betekenis

in eerste instantie niet duidelijk was. Op deze éénzijdige loodjes is een (zijn) vis(sen) afgebeeld. De achtergrond van deze loodjes is de volgende: Aalsmeer had vroeger als belangrijkste bronnen van bestaan de visserij en de turfwinning. Er werd voornamelijk gevist op de vele meren, die later het Haarlemmermeer zouden vormen en een deel hiervan behoorde tot de zogenaamde vroonwateren, die in 1317 nog eigendom van de grafelijkheid waren. Hier mocht alleen gevist worden door diegene die de vroonrechten betaald hadden en als betalingsbewijs werd een 'vroonlood' verstrekt, dat soms aan de vissersboot werd vastgespijkerd. In het jaar 1433 werden de vroonrechten door de graaf van Leiden in erfpacht gegeven en sindsdien gaf deze stad vroonlooden uit. In het stedelijk museum De Lakenhal in Leiden zijn nog enkele van deze loodjes bewaard gebleven.

Er zijn in deze omgeving nog meer loodjes in gebruik geweest, die recht gaven op het houden van bepaalde soorten netten voor verschillende takken van visserij. Later komen loodjes voor met op de voorzijde het Leidse wapen tussen twee staande leeuwen met opschrift: "STADS VROONWATEREN."

Loodjes met familiewapen van de familie van der Does als heren van Noordwijk (1604 - 1798).

(afb. 19) Enkelzijdig loodje met het gekroonde familiewapen van de familie van der Does als heren van Noordwijk (1604 - 1798). Jaartal boven kroon geklopt met de waarde '6 S' rechts (1713) of '12 S' links van de kroon (1715 + 1726). Diameter 29 mm. Een mooi voorbeeld van het wapen van Van der Does is thans nog aanwezig op een grafzerk in de Grote of St. Jeroenskerk in Noordwijk (gevierendeel 1 en

4 van der Does, 2 en 3 Van de Boekhorst). (afb. 20).

Loodjes met wapens van Alphen en Oudshoorn

Van deze loodjes is pas kortgeleden bekend geworden waar zij gebruikt zijn, namelijk in de omgeving van Alphen aan de Rijn en Oudshoorn. De loodjes zijn waarschijnlijk gebruikt voor de tolheffing op de Heimansbrug. Er werd hier zeker als sinds de 17e eeuw zogenaamde Wassenaarstol geheven t.b.v. de Heren van Wassenaar. (afb. 21). De éénzijdige (recht)hoekige loodjes komen in verschillende vormen voor en dragen de wapens van Alphen en Oudshoorn, namelijk een achtpuntige ster en drie hoorntje (afb. 22). In de latere jaren onder de wapens, gescheiden door een horizontale balk, het jaartal. (afb. 23).

De Noordwestelijke vaarwaters

Volgens sommige geschiedschrijvers moet de gemeenschap van de Waddeneilanden met het vaste land rond 1300 verbroken zijn. Een riviermond die al bestond (het latere Vlie) werd toen zo breed en diep dat het nodig werd om hier tonnen in te leggen. Behalve dit Vlie was er in het noordwesten nog een belangrijk zeegat, namelijk het Marsdiep. Door de Zuiderzeesteden in het algemeen en door Kampen, Amsterdam en Enkhuizen in het bijzonder, werd een goede verbinding met zee, met het oog op de handel met het buitenland, heel belangrijk gevonden.

Het oudste bekende bericht over de betonning in het Vlie dateert uit 1323. Het betreft een overeenkomst tussen Claes Popma en zijn mederichters van der Schellinge, gesloten met de stad Kampen, welke van hertog Albrecht het recht had om 'tonnen moegen legghen jnt Vlie ende jnt Marsdiep'. Op 28 september 1323 verklaarde Claes Richter van der Schellinge, dat er 'een voerhuys oft ein mercke' op zijn eiland geplaatst was, dat door de stad Kampen bekostigd was en dat de burgers van deze stad daarom nooit tol zullen hoeven te betalen als zij het Vlie in- of uitzielden. De geschiedenis van Kampen tot

1600 leert dat deze stad steeds geprobeerd heeft de veiligheid van de vaart op de Zuiderzee te verhogen door het leggen van tonnen en het plaatsen van bakens. Zolang Texel niet onder de grafelijkheid van Holland viel, mocht Kampen tegen beloning van de 'Heeren van Texel' de betonning in het Marsdiep uitoefenen; dit heeft waarschijnlijk geduurd tot omstreeks 1397. In elk geval onderhield de stad Amsterdam in 1412 in het Marsdiep een aantal tonnen en verkreeg ze bij handvest van Philips van Bourgondië (16 mei 1452) het recht om het daarvoor ontvangen bakengeld enigszins te verhogen.

Tussen Amsterdam en Kampen begonnen geschillen over de betonning te ontstaan, het betrof veelal klachten van 'seer gemijnde vrienden enige sciperen ende coopliden' en handelde over 'seer qualikem leggen' en verdrijven van tonnen. Ook waren er klachten over het dubbel innen van 'paelgeldt', zowel door de stad Kampen als door Amsterdam. In 1476 liepen de geschillen zo hoog op, dat de stad Kampen dreigde dat er geen ton in zee zou komen totdat Amsterdam zich anders zou gedragen. In 1514 werd een overeenkomst getekend voor drie jaar en werd

gesteld dat Amsterdam het paelgeld zou ontvangen van alle schepen en goederen die in de Zuiderzee kwamen, uitgezonderd die bestemd waren 'aan burgers van Kampen, Deventer, Zwolle en Hasselt'. Ook werd Kampen te kennen gegeven 'dat het beter waer die tonnen uit Vlije te doen leggen bij Schellingers dan Vlijelanders, omme dat die Schellingers beter gereetschap daer toe hebben ende dat zij daartoe beth gestelt zijn'. In 1516 stuurde de stad Kampen aan Amsterdam een verweerschrift. In dit verweerschrift bevestigde Kampen dat zij voor meer dan honderd jaar zeetonnen had gelegd op haar kosten. Een nadeel voor Kampen was echter dat de scheepvaart toen ineens op Amsterdam steeds meer toenam en dat deze stad steeds machtiger werd, terwijl de positie van Kampen achteruitging. Ondertussen namen de klachten over de betonning toe en Kampens positie werd steeds moeilijker. Op 4 maart 1527 kwam er een overeenkomst tot stand tussen Amsterdam en Kampen waarbij Kampen het leggen van de tonnen afstond aan Amsterdam onder voorwaarde dat Kamper schepen vrij zouden zijn van het betalen van paelgeldt.

In oktober 1572 zette Prins Willem van Oranje voet aan wal in Enkhuizen, de eerste stad die de kant van de Prins had gekozen. Amsterdam daartegen was vrij terughoudend geweest en door deze houding werd haar het recht van de paelkiste ontnomen (9 februari 1573). Dit recht werd vervolgens als beloning aan Enkhuizen toegewezen. Amsterdam heeft vele malen geprobeerd om het recht van de 'paelkiste' terug te krijgen, maar zonder resultaat. Het was echter niet alleen Amsterdam waar Enkhuizen een geschil mee had, ook de stad Hoorn liet zich niet onbetuigd. Rond 1610 onstond er met deze stad een meningsverschil over de aanstelling van een dijkgraaf, en dit verschil was tevens aanleiding om een betonningskwestie in het geding te brengen. Enkhuizen bleef echter in het bezit van het recht van de paelkiste tot de Franse tijd. (afbeelding = Quitantie van Borcums Vuurgeld).

Afb. 20

Afb. 22

Afb. 23

Wordt vervolgd.